

Ungváry Krisztián megvédi Ernst Noltét

Hát ez ritka jó vicc.

Ungváry Krisztián elmagyarázza nekünk, hogy „Nolte nem az áldozat, hanem a teljes szempontjából tartja általa is idézőjelbe tett »humánus« mód-szernek a mérges gáz segítségével végrehajtott népirtást” (Noltétől írni, *ÉS*, 2003/33.). A náci vezetők tehát a gyorsan lebonyolítható tömeggyilkosság útján nem az áldozatok, hanem az érző gyilkosok szenvedését akarták megrövidíteni. Ha hinnénk Ungváry Krisztiánnak, akkor Noltét agyalágyultnak kellene tekintenünk.

Ungváry Krisztián szerint Nolte mondandóját „szövegkörnyezetéből kiragadva fordították el”, ugyanis Spiegel-interjújában nem állította azt, hogy a náci az áldozatok szenvedésének megrövidítése céljából irtották ki gyorsan ölt gázzal a zsidó származású deportált civil lakosság munkára nem fogható tagjainak jelentékeny részét. Ez már nem vicces, hanem – hogyan is mondjam eufemisztikusan – valótlan állítás. Először is maga a szövegkörnyezet olyan töményen hatja át a náci szellemiség iránt tanúsított empátiát, hogy ebből nehéz kiragadni ártatlan mondatokat. Az interjúban Nolte a nemzeti szocializmus „nagyságáról és tragikumáról” beszél. Hitler 1939-ben megkezdett háborúját úgy értékeli, mint ezt a Spiegel szerkesztője a fejére idézi, hogy „megfelelő pozícióhoz jutottunk a világban”. Nolte a beszélgetés során ráduplázik erre: „A második világháborút mégis virtuálisan Európa egységesítésére irányuló háborúnak nevezhetjük”. Ez a szövegkörnyezet. Ebből ragadták ki és hamisították meg Ungváry szerint Nolte mondandóját.

Előtem a Spiegel 1994-es évfolyamának októbert 3-i száma. A Spiegel szerkesztője megkérdezi, hogy a náci zsidóirtó tevékenységében mi nevezhető példátlannak és egyedinek. („...beispiellos und singulär...”) Nolte ezt feleli: „Hogy azért öltek meg embereket, mert egy végzetes történelmi fejlődés okozójának [Urheber – E. I.] tekintették őket, és hogy ezt éppenséggel egyetlen szándék nélkül tették, ahogy az ember a férgekkel [Ungeziefer – E. I.], akiknek szintén nem akarunk fájdalmat okozni, végezni szeretne.” A boldogítónan humánus negyven másodperces gázkamrabeli halálról itt még nincs szó, erre egy későbbi Spiegel-interjú során beszél, amelyről csak ismertetést olvastam. De ebből az idézetből is kitetszik, hogy Nolte szerint a náci által végrehajtott zsidóirtásnak két specifikuma volt: egy ideológiai (hogy a zsidókat a náci egy végzetes történelmi fejlődés okozójának tekintették; csak hogy ez nem specifikum, mert például Sztálin is ideológiai érvekkel támasztotta

alá egyéni és tömeges gyilkosságait), és egy humanitárius (hogy éppúgy nem akartak a zsidóknak fájdalmat okozni, ahogy a feregetek megkínózni). Nolte szegénytelenül használja ezt a bájos metaforát, de a gyilkos urak lelki gyötrelmeinek csökkentéséről nem fantáziál.

Ungvárynak egyébként nagy erőfeszítéssel kellett félrekoncentrálnia, hogy fellépessen az akaratlan humorista hálátlan, de szórakoztató szerepkörében. Ugyanis Nolte, hozzászólván jelenlegi vitánkhoz, az *Élet és Irodalom* hasábjain még egyszer, félreérthetetlenül megfogalmazta álláspontját: „Tévesem a következő, és ezennel megismételtem: ennek a tömeggyilkosságnak az egysége nem a gyűlölet vezérelte szándékban van, nem szenvedés okozására irányuló akaratban. Egyedivé az az akarat tette, hogy egy »kártevőnek« tekintett embercsoportot lehetőleg gyorsan és hatékonyan megsemmisítsenek, úgy, ahogyan mérgező rovarokat szoktak” (Állásfoglalás az *Élet és Irodalom* fejtegetéséhez, *ÉS*, 2003/30.) Itt is egy kártevőnek tekintett embercsoportról, vagyis az áldozatokról beszél, nem pedig a gyilkosokról. Ráadásul ezt a gondolatát egy értékelést is tartalmazó paradoxonba sűrít kezesen: „...minél kegyetlenebb, annál emberibb, minél »humánusabb«, annál embertelenebb, sőt, emberellenesebb.”

Ez az aranykópés élénk varázsolja a szövegkörnyezetet, amelyre az előbb utaltam. Ki ne tudná, hogy a náci zsidóirtásnak nem a kegyetlenség elkerülésére irányuló akarat volt a csak rá jellemző, egyedi tulajdonsága? Már csak azért sem volt ez így, mert ilyen akarat egyáltalán nem létezett. Mi történt valójában? A nagy kultúrájú német nemzet választott vezetői egy áltudományos módszerekkel, faji mítosz alapján körülhatárolt embercsoport összes olyan tagját ki akarták irtani, a csecsemőtől az agastyánokig, akik uralmuk alá kerültek vagy kerülnek. Ezt a gyilkolódzást, melynek egyetlen praktikus célja a szóban forgó embercsoport tagjainak totális kirablása, és a rablásban és az ezt lehetővé tevő diktatúra fennmaradásában érdekelték számának folyamatos növelése volt, az állambürokrácia szenvedélymentes tevékenységének egyik központi céljává emelték, és még akkor is folytatták, amikor ehhez már érdekük sem fűződött, sőt összes érdekük azt parancsolta, hogy hagyjanak fel vele. Ekkor az öles még látszat-értelmét, misztikus alibijét is elvesztette, és öncéllá válva grandiózusan felfozódott. A sok lehetséges meghatározás közül ez is olyan, amelyből ki lehetne indulni. Nolte magyarázata ellenben csak náciemtegetésként funkcionál, és még ebben a minőségében is rendkívül gyenge lábakon áll, mert nincs valóságos alapja. Ellentétben a kiirtandó férgekkel, a legtöbb megölt zsidóknak iszonyú sokat kellett szenvednie, míg elpusztult, a noltei emberiség jegyében. Ungváry Krisztián értelmezésén pedig csak kacarásznunk kellene, ha nem a rá oly jellemző apodiktikus stílusban találna élénk.

Ungváry Krisztián reményeim szerint ugyanúgy gyűlöli a náciakat, mint például én, ám ez a gyűlölete azzal a mániákkal igyekezettel párosul, hogy egyenlőség jelet tehesen a náciizmus és a bolsevizmus közé. A totalitarizmus elmélete alkalmas kiindulópontul szolgál ehhez, mert segítségével pontosan leírható az egymástól eltérő állami ideológiák alapján szervezett modern diktatúrák számos közös jellegzetessége. De az elmélet éjszakájában minden gyakorlat egyformán feketének tesz. Márpedig a tudományos összehasonlítások csak akkor működőképesek, ha a rokon és az eltérő vonások egyaránt hangsúlyt kapnak bennük. Rendkívüli jelentőségű különbség például, hogy a kommunizmus ideológiai hivatkozása alapja a marxizmus, mely a felvilágosodásból és az egyenlőség ósrégi, humánus utópiájából eredeztethető. A náciizmus egyedülálló hivatkozási alapja pedig a humanitás minden fajtájának nyíltan vállalt

gyűlölete, és a faj mítoszában kiteljesedő kerge irracionálisizmus. Ungváry persze hallani sem akar erről a különbségről, ezért állítja, hogy a náci filozófusok és költők „legalább annyira maradandó szellemi értéket hoztak létre”, mint a kommunisták (*Népszabadság*, aug. 7.). Igen ám, csak hogy míg Bloch és Lukács, Brecht és József Attila műveiből a marx világszemlélet és filozófia nem operálható ki értékvesztés nélkül, addig a szintén zseniális Gottfried Benn és Szabó Lőrinc vagy Ezra Pound egyetlen náci vagy fasiszta verset sem írt (csak cikkeket, beszédeket és rádiónyilatkozatokat), és Heidegger filozófiai műveiből sem olvasható ki a náciizmus apológiája, sem politikai filozófiája. A cinikus Benn *Kettős élet* című 1950-ben írott önéletrajzi tanulmányában magyarázattal is szolgál életének és művének kettségére. Azt mondja, hogy neki két énye van, egy akcidentális, amely a hétköznapi élet forgatagában buzdólkodik, és elkövet ezt-azt, ami nem szép ugyan, de csak véletlenszerű és esetleges, és egy esszenciális, amelyik a verseit írja, és amelyik nem engedi be falai közé azt a másik fickót. Jól is teszi. Ha valamely elmélet még csak nem is érintkezik az emberi művelődés több ezer éves humánus tradícióival, akkor ennek az elméletnek a politikai hívei létrehozhatnak ugyan értékes műveket, de nem ennek az elméletnek az alapján.

A marxizmus humánus tradíciójának fontosságát Thomas Mann 1928-ban, *Kultúra és szocializmus* című előadásában így fejezte ki: „Amire szükség volna, ami végérvényesen német lehetne, az a konzervatív kultúrezsmény valamiféle szövetsége és paktuma volna a társadalomra vonatkozó forradalmi gondolatokkal [...] mit dem revolutionären Gesellschaftsgedanken], szövetség Görögország és Moszkva között, hogy poentirozottan fejazzem ki magam – egyszer már megpróbáltam ezt élére állítva megfogalmazni. Azt mondtam, hogy csak akkor áll majd jól Németország szénája, és akkor találja majd meg önmagát, ha Karl Marx elolvassa Friedrich Hölderlint – olyan találkozás ez, amely egyébként rövidesen bekövetkezik. Elfelejtettem hozzátenni ehhez, hogy az egyoldalú tudomásul vétel szükségképpen terméketlen maradna.” Ezt még a nagy moszkvai perek és Hitler uralomra jutása előtt mondta Thomas Mann. 1947 karácsonyán, tehát a perek és a háború után ezt írta egyik levelében Max Rychner svájci irodalomtudósak: „Az Ön szellemi látköre és szabad műveltsége megnyilatkozik abban a módban, ahogy Lukácsot, Benjaminget és Blochot idézi, akiket rendkívül helyesen jellemez. Ez ma, a fenébe is! nyilvánvalóan a legokosabb szféra [die gescheiteste Sphäre], akárhogy értékeljük is ezt az attribútumot, és nem tehetek róla, hiszen nekem, ha onnan elér hozzám egy dicsőítő szó.” A „szféra” kifejezésben nem csak a három szóban forgó személy, hanem a nevükkel fémjelzett szellemi irányultság is elismerésben részesül. 1952-ben pedig, a hidegháború tombolásának idején, szinte már az utolsó szó jogán ezt írja *A művészet és a társadalom* című tanulmányában: „A kommunizmus olyan eszme, melynek gyökerei mélyebbre nyúlnak, mint a marxizmus és a sztálinizmus, és tiszta megvalósítását az emberiség mindig újból céljává feladatává. A fasiszmus ellenben egyáltalán nem eszme, hanem vakacság [Schlechtigkeit], amelynek remélhetőleg egyetlen nép sem hódol be többé, se kicsi se nagy.”

Azért éppen három Thomas Mann-idézetet ragadtam ki állításom alátámasztására, mert segítségükkel érzékeltetni akarom, milyen elképesztően görcsös és tendenciózus Ungváry Krisztián idézési módszere. Azt kell mondanom, hogy tehetségéhez, tudásához és történelmi hivatásstudatához méltatlan az a módszer, ahogy idézni szokott. „Független értelmiségiek,

mint például Thomas Mann, szintén rámutattak a két rendszer ideológiai rokonságára” – írja a *Népszabadságban* megjelent, említett cikkében. Három idézetemmel arra is utalok, hogy különbségeiket – amelyekről Ungváry véletlenül sem beszél – szintén tisztán látta, és ugyanolyan fontosnak tartotta. Amióta ez a vita folyik, olvastam, illetve újraolvastam Thomas Mann késői politikai publicisztikájának és beszédeinek zömét. Bárki utánanézhethet: ahányszor összehasonlítja a két rendszert, mindig a náciizmus húzza a rövidebbet. „Nincs káros Németországban – írta 1933–34-es naplójában, a *Leiden an Deutschland*-ban –, »bolsevizmus« sincs ott – azt akarjátok előnyben részesíteni a szörnnyel szemben, ami mélyen a bolsevizmus alatt áll! Mindennél alantasabb, és veszélyesebb a világra nézve mindannál, ami valaha is létezett és létezhet még a jövőben.” Ugyanígy kifejti, hogy Hitler, „a kapitalizmus megbízottja” azért gyilkolta meg Röhmöt és SA-legényeit, hogy „kiiktassa a szocializmust, és Thyssen-i gazdasági diktatúrát” vezessen be. Hitler ugyanis „már ekkor a szocialista program legnyilvánvalóbb és legnyomorúságosabb megtagadója volt”, Röhm és csapata viszont a nemzeti bolsevizmus akarását testesítette meg. „Hitler, aki a tökéhez, a nagyiparhoz, az agrár junkerséghez, a régi államhoz kötődik, amelynek úgynöke és üzletvezetője, a régi gazdasági rendet megőrző fasiszta megtestesülése, nem akarja az államot felolvasztani a forradalmi pártban, hanem ennek ellenkezőjére törekszik.” A fasiszmus és a töké összetartozása tehát nem csak a marxista történetírás fikciója, mint Ungváry Krisztián állítja a maga ellentmondást nem tűrő módján a *Népszabadságban*, hanem például Thomas Mann is ezt az álláspontot képviseli több alkalommal és meglehetősen nagy meggyőző erővel.

Mindezt, és hasonló fejtegetések tucatjait, Ungváry tudomásul sem veszi. Thomas Mann az ő előadásában a jelenlegi Nolte szerény tanítványa: ő sem lát lényegbevágó különbséget a két rendszer között. Mivel Thomas Mann szövegeivel nehéz volna alátámasztania megrendítő akarással bizonygatott felfogását, Katja Manntól idéz az évszám megjelölése nélkül, gyanúm szerint a bolsevik forradalmat közvetlenül követő időkben, amikor Hitler még nem adott hírt magáról, egy rasszista kicsengésű bolsevikellenes Thomas Mann-mondatot. Nem kell magyaráznom, hogy az írók, akárcsak más emberek, sok mindent mondhatnak pillanatnyi hangulatukban, felindultságukban. De az írók abban az előnyös helyzetben vannak, hogy reprezentatív véleményüket a közönség elé tarthatják. Ha írásba foglalták véleményüket, Thomas Mann esetében több száz oldalon keresztül, akkor írásaik teljességéből kiszűrhető felfogásuk az irányadó, nem pedig összefüggéseikből kiszakított megjegyzéseik és asztali csevegéseik. Írásműveik közül pedig azok a mérvadóak, amelyek kiadtak vagy ki akartak adni. József Attila – mint ez idézetek és emlékezősek tucatjaival bizonyítható – végletes dühvel és megvetéssel reagált a náciizmusra. Egyetlen cikkében található szélsőjobboldalról eredeztethető gondolatföredékek. Ezt a cikket néhány héttel megírása után megtagadta, és soha nem publikálta. Ungváry Krisztián azonban éppen erre a kiadatlan cikkekre szokott hivatkozni, hogy József Attilával is gazdagíthatja példatárát: hadd bizonyítsa József Attila is, hogy a szélsőjobboldali és a kommunista gondolatok forrásvidéke egymás szomszédságában keresendő. Igaz: a mindkét mozgalomban jelen lévő szociális demagógia megtevesztett jó szándékú fiatalokat, akik aztán saját mozgalmukból kiábrándulva olykor tábor cseréltek. De éppen József Attila pályája minden korszakában egyformán megvetette a náciizmus legfőbb ideológiai támaszait: a rasszizmust általában, és az antiszemitizmust külön-

sen. Ungváry tudhatná, ha volna érzéke a náciizmus és a kommunizmus eltérő vonásainak észlelésére is: József Attila organikusan képtelen volt arra, hogy vonzalmat érezzen a náciizmus iránt. Természetesen egy kiadatlan és az életműben egyedül álló kézirat is igényt tarthat ismertetésre és magyarázatra, hiszen elhibázott cikkeket sem véletlenül írunk, de nem tállalható fel a közönségnek egy komolyan veendő náci-kísértés bizonyítékaként.

Ungváry Krisztiánban olyan erős a vágy arra, hogy az egész világot a mai Nolte eszmei színvonalára szállítsa le, hogy még egy zsidó újságot is meglobogtat e cél érdekében. Eljárása ismét fölültébb mulatságos. Idézem: „...például a Haarec című zsidó lap 1933. május 21-i számának cikkírója is leszögezte, hogy »Hiller és frakciója minden szempontból Moszkvát utánozza.«” Ez olyan érv, amely előtt mindkét karját megadón magasba emeli a kétely! Anélkül, hogy a *Haarec* olvasója lennék, fel merem teteleznii, hogy más *Haarec*-publikációk 1933. május 21-e és 2003. augusztus 21-e között, amikor ezt a cikket írom, Hitlerben nem Moszkva szolgai utánzókat látták. De Ungváry Krisztián Thomas Manntól és József Attilától a *Haarec*-cikkekben Nolte-tanítványt lát, olyasvalakit, aki Hitlerben Sztálin epigonját vagy ikertestvérét fedezi fel.

Ungváry Krisztián ezért védi meg a mai Ernst Noltét: mert felismeri benne saját gleichschaltoló vágyainak igazolóját. Nolte persze meszebb megy nála, mintegy jelezve, hogy merre vezet az egyformásítás logikája: szerinte Hitler Németországában a zsidóirtás be sem következett volna, ha előbb Oroszországban nem irtják ki a polgárokat. Ez ám a termékeny történelmi nézőpont! Minthogy a „végső megoldást” mint állami célkitűzést a versailles-i békeszerződés nélkül sem tűzheték volna napirendre a náciak, a holokausztról elsősorban nem Hitler, hanem Lenin és Clemenceau tehet. Vagy még inkább Robespierre és Napóleon, mert ha nem került volna sor a francia forradalom és a napóleoni háborúkra, akkor se szovjet forradalom nincs, se versailles-i békeszerződés. Igen boldogító módszer ez: senki semmiért sem felelős, mert a genetikai történelmi előzményekkel magyarázhatók. Én elutasítom ezt a náciemtegető érvelést. Minden korszak és minden rendszer saját maga felelős a tetteiért, akkor is, ha e tettek indítékai és okai előző korszakokból származnak. Történelmi előzménye mindennek van, de a történelem szereplői abból ítéltetők meg, hogy milyen előzményekhez nyúlunk vissza, és milyen következtetéseket vonnak le belőlük.

Végezetül Ungváry Krisztiánnal szemben le szeretném szögezni, hogy nem minden cikk megírásához kell átrágnunk magunkat hatnyolcszáz oldalas monográfiákon. Ha Nolte pályájáról írunk, akkor ehhez el kellene olvasnunk a műveit. Akkor sem érezném persze indítatva magam arra, hogy későbbi, náciipártoló agybukfencéit 1963-as könyvének érdemeivel mentegessem. Hadd hozzam fel szerény személyemet példának: nem szeretném, ha valaki későbbi írásaimmal próbálná megvesztetni Sztálint sirató elmeművem, amelyet 1953 márciusában remekeltem, és amely miatt már fél évvel később majd elűllyedtem szegyenemben. Ez a vers megszépíthetetlen. Minden munkának és minden közösség sorsát érintő állásfoglalásnak magáért kell helytállnia. Ha tehát Nolte 1963-ban írt egy kiváló könyvet, ez a legkisebb mértékben sem menti későbbi, viszolygatóan megnyilatkozásait. Ezeket életművének elolvasása nélkül is könnyen felismerem, mert szagukkal a negyvenes évek első felében, gyerekkoromban megtelt az orrom. Ez a metaforát nem érvnek szánom, hanem csak érveim hangulati kiegészítésének. Megjegyzem még, hogy orrom emlékezőtehetsége kifogástalan.

Eörsi István

TALLÓZÓ
KÖZÉLETI LAPSZEMLE

- Egy hét aktuális politikai és közéleti híreiből szemléz!
- Mintegy 100 napi- és hetilapból válogat!
- Egy-egy témáról sokféle információt, véleményt közöl!

A TALLÓZÓ E HETI TÉMAI

- FÓKUSZBAN – Szent István öröksége – Félbehagyott ország
- MINISZTERELNÖKI VADÁSZAT – A vadon szava
- ROMLÓ FORINT – Siralmas kilátások
- A MI FORMÁNK – Titkos örömmóna
- MELLÉKLET – Globális felmelegedés

Megrendelhető: Napi Gazdaság Kiadó, 1135 Bp., Csata u. 32.
Telefon: 350-0452, Telefax: 350-1117
online: www.napi.hu,
e-mail: terjesztes@napi.hu

Megjelenik minden csütörtökön!
Keresse az újságárusoknál
vagy rendelje meg a kiadóban!